

KUSTANTAMO
HELMIMYYÖ

VÄLIKIELEN KÄÄRMEELEN KRUUNU

VARHAISTA SUOMALAISTA FANTASIAKIRJALLISUUTTA

TOIM. JURI NUMMELIN

Valkean käärmeen kruunu

Valkean käärmeen kruunu

Varhaista suomalaista
fantasiakirjallisuutta

Toim. Juri Nummelin

Kustantamo Helmivyö
Turku 2026

Nimikkeen automaattinen analysointi tietojen,
erityisesti mallien, trendien ja korrelaatioiden,
saamiseksi tekijänoikeuslain 13b §
("tekstin- ja tiedonlouhinta") mukaisesti on kielletty.

Valkean käärmeen kruunu:
varhaista suomalaista fantasiakirjallisuutta
Toim. Juri Nummelin
ISBN 978-952-7469-84-2
Kirjapaino: Libri Plureos GmbH, Hampuri, Saksa

Sisällysluettelo

- 6** Juri Nummelin: *Varhaisinta fantasiaamme*
- 15** Jaakko Juteini: *Viisauden vaellus maan päällä* (Cederwall 1826)
- 33** August Ahlqvist: *Satu. Kansatieteellinen unelma* (Suometar 1–8/1847)
- 65** Zacharias Topelius: *Turun linnan tonttu-ukko* (*Sagor III*, 1849; *Läsning för barn*, 1884; *Lukemisia lapsille* 3, suom. Aatto Suppanen, Em. Tamminen ja Olof Berg, Söderström 1893)
- 99** Gustaf Erik Eurén: *Noituri. Kuvaus jokapäiväisestä elämästä* (omakustanne 1860)
- 147** Fredrika Runeberg: *Hildred* (teoksessa *Teckningar och drömmar*, Sederholm, 1861; *Kuvauksia ja unelmia*, suom. Ilta (Elin Hagfors), Edlund 1900)
- 158** Kaarlo Bergbom: *Belsazzarin pidot* (Joukahainen V, 1864)
- 169** Fabian Collan: *Kekri-aatto. Tapaus Pohja-Savon korvessa* (Lillja 1864)
- 156** Fabian Collan: *Uuden vuoden yö* (teoksessa *Kekri-aatto*)
- 191** Aleksis Kivi: *Tarina valkean käärmeen kruunusta* (teoksessa *Seitsemän veljestä*, SKS 1870)
- 193** Volter Kilpi: *Seireenien laulu* (Päivälehti 15.10. 1902, julkaistu myös samannimisessä kirjassa, Helmivö 2018)

Varhaisinta fantasiaamme

Juri Nummelin

Mikä on ensimmäinen suomalainen fantasiatarina? Myyttejä, tarinoita maailman alusta, tai kansantaruja sellaisenaan ei lasketa fantasiaksi, vaikka ne ovat toki antaneet useinkin vaikutteita fantasiakirjallisuudelle. Määritelmä on myös pragmaattinen: ollakseen fantasiaa kertomuksen tulee olla jonkun varta vasten julkaistavaksi tekemä, kun taas myytit ja sadut ovat tekijättömiä. Tässä mielessä oikea fantasia on aina modernia kirjallisuutta.

Olen tähän kirjaan valikoinut lähinnä 1800-luvulta tarinoita, joita voisi pitää jonkinlaisena esi- tai protofantasiana. Mikään tarinoista ei täytä fantasian nykyisiä tolkienlaisia määritelmiä eikä yhdessäkään luoda omaa mytologiaa. Kirja on osa laajempaa projektia, jossa olen koettanut hahmotella suomalaisen fantasiakirjallisuuden historiaa. Osa samaa projektia on myös vuonna 2025 ilmestynyt antologia *Pedon kirous*, jossa on suomalaisia miekka ja magia -tarinoita 1980-luvulta eteenpäin. Myöhemmin ilmestyy joitain muita antologioita tai uudelleenjulkaisuja aiheen ympäriltä, ja tietokirja aiheesta ilmestyy syksyllä 2026.

Valkean käärmeen kruunun avaa varhaisen fenomenaanin Jaakko Juteinin (1781–1855) kirjoittama *Viisauden vaellus maan päällä* (1826). Siinä Viisaus joutuu “ulkomailla kulkiessansa” ajatusten valtakuntaan, jossa ei ole ruhtinasta, vaan “sitä hallittiin raskaan moni-valdaisuuden alla kovain miesten kautta”. Keskiaikaisia allegorioita muistuttava tarina on satiiri, jossa näkyvät Juteinin edustamat valistusajan ihanteet. Juteini kirjoitti lyhyessä esipuheessaan, että oli aikonut tehdä runon, mutta: “ajatus lensi kovin kiireesti, jolle Väinämöisen kaapu olisi rasitus ollut. Ainetta lähemmän tutkien, ei tarvittu tässä runon liehuvaista pukua, engä tahtonut minä Viisautta, hekkumaisen naisen mukaan, turhalla koreudella kaunistella; sillä hän on kaunis itsessänsä vakaisessa vaatteessa”.

Selkeämmin fantasiaa edustaa kansatieteilijän ja kirjallisen vaikuttajan August Ahlqvistin (1826–1889) “Satu”, joka ilmestyi vuonna 1847 Suometar-lehdessä ilman kirjoittajan nimeä. Tarina ilmestyi myöhemmin vuonna 1881 *Säkeniä*-kirjassa, johon oli koottu Ahlqvistin runoja ja aforismeja. Tarinasta julkaistiin loppuosa laajassa antologiassa *Suomalaiset kertojat* (WSOY 1937), mutta muuten teksti vaikuttaa unohtuneen muilta kuin kirjallisuudentutkijoilta, eikä sitä ole ollut painettuna saatavilla pitkään aikaan.

Nykylukijasta "Satu" saattaakin tuntua sangen vaikealta, ja siinä on enemmänkin kyse allegoriasta kuin varsinaisesta fantasiasta, Juteinin *Viisauden vaellus maan päällä* -tarinan tyyliin. Ahlqvist on antanut tarinalle alaotsikon "Kansatie-teellinen unelma", ja siinä unelmoidaan itsestään ja historiastaan ylpeän kansallisen Suomen synnystä. Tarinaa kertoo runonkerääjänä työskentelevälle minäkertojalle vanha mies, ja sisäkkäiskertomuksen pääosassa ovat sisarukset, joiden epätodellisilta kuulostavat nimet ovat Tja, Erma, Unus, Kri ja Uometar. Nimet saavat kuitenkin selityksensä myöhemmin. Lopussa tarina nousee varsinaiseksi Suur-Suomi-kuvitelmaksiksi, ja sitä onkin pidetty yhtenä ensimmäisistä idean kirjallisista ilmauksista.

Ensimmäisenä laajamittaisesti ja johdonmukaisesti fantasiaa suomalaiseen kirjallisuuteen toi Zacharias Topelius (1818–1898). Topeliuksen historialliset kertomukset *Välskärin kertomuksista* alkaen sisältävät paljon selkeää fantasiaa ja jopa kauhuromanttisia aineksia, vaikka joissain kirjoissa, kuten tunnetussa *Linnaisten kartanon viheriässä kamarissa* (1859), hän selittää fantastiset piirteet luonnollisiksi. Topelius vastustikin taikauskoa. Fantasiaa lähestyy ehkä eniten kirjailijan viimeinen romaani, vuonna 1889 ilmestynyt *Tähtien turvatit*.

Topeliuksen merkittävin anti fantasialle piilee hänen saduissaan, joita hän kirjoitti peräti 124 kappaletta. Kirjailijalle sadut olivat ikään kuin totta, ne olivat kuva sisäisestä todellisuudesta ja usein todempia kuin aistein havaittava todellisuus. Tässä kirjassa Topeliusta edustaa tunnettu kertomus ”Turun linnan tonttu-ukko”, joka ilmestyi alun perin kirjassa *Sagor III* vuonna 1859 (Topelius muokkasi uudelleenjulkaisua varten kirjaan *Läsning för barn*, jonka suomennoksesta kirjassa oleva versio on otettu). Tarinallaan Topelius halusi kiinnittää huomiota siihen, että linna alkoi olla rapistunut ja se pitäisi pelastaa. Linnasta huolehtiva 700-vuotias tonttu osaa tarinassa tehdä itsensä näkymättömäksi. Linnan alla maan sisässä asustelee Väinämöinen muiden sankareidensa kera ja odottaa ”viimeistä päivää tai Suomen tulevaisuutta”, ja lopussa Väinämöisen maan alta kajahtava laulu on merkittävässä osassa loppuhuipennusta.

Markku Eskelinen on suomalaisen kirjallisuuden varhaishistoriaa koskevissa tutkimuksissaan löytänyt muitakin kiinnostavia yksittäistapauksia, joita nimittää saduiksi tai ainakin kansanperinteen pohjalta tehdyiksi, kuten Gustaf Erik Eurénin (1818–1872) tarinan ”Noituri” (1860). Se lähestyy fantasiaa, sillä se kertoo naispuolisesta noidasta Turkin Saarasta, joka tekee maksua vas-

taan erilaisia ihmetöitä, kuten parantaa hammas-säryn tai ”lumotut” lehmät. Saara myös esittää tietävänsä jo etukäteen, milloin kukakin tulee hänen mökkiinsä palveluksia pyytämään. ”Noituri” tuskin on Eurénin omaa keksintöä, vaan lie-nee suomennos, ehkä saksasta. Tarinan nimi päättyi 150 vuotta myöhemmin puolalaisen Andrzej Sapkowskiin kirjoittamien Witcher-fantasiatarinoiden suomalaiseksi sarjanimeksi.

Eurén kirjoitti tai suomensi ”Noiturin” lisäksi myös utooppisen tieteiskertomuksen ”Vuonna 3000 jälkeen Kristuksen syntymän”, joka ilmestyi Hämäläinen-sanomalehdessä vuonna 1859. Tarina on käytännössä dystopia, sillä siinä teknisestä ja henkisestä kehityksestä huolimatta kansalliskielet ovat kadonneet.

Fredrika Runeberg (1807–1879) tunnetaan parhaiten kansallisrunoilija Johan Ludvig Runebergin puolisona (tosin voi olla, että nykyään Fredrika tunnetaan miestänsä paremmin nimeään kantavan leivoksen takia). Hän oli myös Suomen ensimmäisiä naiskirjailijoita, joka kirjoitti iltaisin ja öisin muun perheen mentyä nukkumaan. Puhdasta fantasiaa Runebergin tuotannossa edustaa muutamakin novelli. Ne olivat osa hänen *Teckningar och drömmar* -sarjaansa, jota julkaistiin Johan Vilhelm Snellmanin toimittamassa Litteraturblad-lehdessä vuodesta 1856 alkaen. Sarjan nimi

oli toimituksen antama, ja ensimmäistä novellia esiteltäessä numerossa 10/1856 tarinoista käytetään termiä “fria fantasiskapelser” (“vapaita fantasialuomuksia”), jossa “fantasi” viittaa enemmänkin mielikuvitukseen kuin kirjalliseen lajityyppiin, jolla ei vielä ollut nimeä. Novellit päättyivät lopulta Runebergin sarjan nimeä kantaan kokoelmaan, joka on suomennettu pariin eri otteeseen. Tässä käytetään vanhaa suomennosta.

Osa Runebergin novelleista on “vain” eksoottisia: “Intiaanin vaimo” sijoittuu Pohjois-Amerikan alkuperäisväestön pariin, “Simri” Raamatun maisemiin ja “Salik Sardar Khaanin puoliso” taas on orientalistinen kertomus kaukaisen idän mahitimiehestä. “Aikyn” puolestaan sijoittuu arktiseen pohjoiseen ja sukulaiskansa samojedien maille. Selvimmin fantasiaa edustaa “Manalan neito” (ruotsiksi “Manala jungfrun”), jossa näkyvät romantiikasta saadut vaikutteet. Se on kansallisromanttinen, usein kalevalaiseen tyyliin alkusointua tavoitellen kirjoitettu tarina Kalmattaresta, kuolleiden alamaailman hallitsijan tyttärestä, joka rakastuu maalliseen nuorukaiseen. (Tarina löytyy mm. kirjasta *Kehräätäjä*, Helmivyö 2019.)

Tähän kirjaan on kuitenkin valikoitunut “Hildred”, joka sijoittuu englantilaisten muinaistarujen maille, Loch Lomondin maisemiin. Siinä heimopäällikön puoliso kostaa nuorelle Eeditille

tämän rakkauden mieheensä. Fantasiatarinoidensa lisäksi Runeberg kirjoitti myös ainakin yhden selkeän tieteisnovellin, "Den opp- och nedvända verlden" ("Maailma ylösalaisin ja alaspäin", 1857). Se sijoittuu tuntemattomalle valtameren saarelle, jonne eurooppalainen nainen joutuu ja törmää yhteiskuntaan, jossa sukupuoliroolit on käännetty ylösalaisin.

Aleksis Kiven tukijan ja suomalaisen teatterin perustajana pidetyn monitoimimiehen Kaarlo Bergbomin (1843–1906) "Belsazzarin pidot" ilmestyi vuonna 1864. Jälleen on makuasia, onko kyse fantasiasta, tarina kun perustuu Raamattuun eli joidenkin mielestä todella tapahtuneisiin asioihin. Danielin kirjan viidennestä luvusta peräisin olevassa tarinassa Belsazzar on babylonialainen prinssi. Hän erehtyy uhmaamaan Jehovaa, ja tämä kostaa. Kohta, jossa Jumalan suunnaton käsi laskeutuu taivaasta ja kirjoittaa seinälle tulikirjoituksena sanat "Mene, mene, tekel, ufarsim" ("laskettu, laskettu, punnittu, jaettu") on edelleen vaikuttava ja lähentää Bergbomin novellia kauhuun. Lisäksi tarinan alku, jossa babylonialaiset pitävät juhlia, ennakoi 1900-luvun fiktion barbaarisia juhlia, joissa alastomat naiset tanssivat ja viini virtaa.

Itse otan kannan, että Bergbomin novellissa astutaan yliluonnollisen ja maagisen alueelle.

Tarina on poikkeuksellinen myös sen takia, että se ilmestyi alun perinkin suomeksi eikä ruotsiksi, kuten Topeliuksen ja Fredrika Runebergin kertomukset. Tässä kirjassa käytetään alkuperäistä versiota, joka ilmestyi Helsingin yliopiston Pohjalaisen osakunnan Joukahainen-albumissa.

Markku Eskelinen mainitsee myös Fabian Collanin (1817–1851) ”Kekri-aaton”, joka ilmestyi postuumisti Lilljan kirjapainon julkaisemana vuonna 1864, vaikka se oli kirjoitettu tiettävästi jo 1840-luvulla. Fantasiaan viittaa tarinassa esiintyvä ajatus siitä, että talontontut ovat todellinen asia ja vaikuttavat ihmisten arkipäivään. ”Kekri-aaton” mukana samassa kirjasessa on toinenkin kertomus, ”Uuden vuoden yö”, jossa kuoleva mies näkee itsestään unen vanhana miehenä, ja unessa hän vuorostaan näkee itsensä nuorena miehenä, joka siis oikeasti on. Kummatkin tarinat on otettu mukaan tähän kirjaan.

Mukana on myös kirjalle nimen antanut ”Valkean käärmeen kruunu”, joka on yksi Aapon sisäkkäiskertomuksista Aleksis Kiven *Seitsemässä veljeksessä* (SKS 1870), sekä Volter Kilven varhainen antiikin maailmaan sijoittuva novelli ”Seireenien laulu”. (Muita Kilven novelleja voi lukea samannimisestä kirjasta, jonka Helmivyö julkaisi vuonna 2018.) Kirja päättyy näin vuoteen 1902. Uuden vuosisadan puolella fantasia näkyi eni-

ten lastenkirjallisuudessa sekä joissain satiirisis-
sa teoksissa. 1920-luvun aikana ja 1930-luvun
alussa fantasiasia nähtiin suomalaisen kauhukir-
jallisuuden ensimmäisessä buumissa, mutta laa-
jempaa esiinmurtoa saatiin odottaa käytännössä
1970- ja 1980-luvuille.

Toivottavasti lukija löytää tästä kokoelmasta
itselleen aiemmin tuntemattomia ja kiehtovia ta-
rinoita!

Jaakko Juteini

Viisauden vaellus maan päällä

*Pää on vailla viisautta,
vailla rinda rakkautta,
kussa valta vääryyden
hävittääpi hyvyiden.*

Arveldaissa ihmisyyden alkua, luullaan itäisen lämpymän maan olleen Paradiisin paikkana, johon Luoja ihmisen alussa asetti.

Koska nyt Viisaus on kallis omaisuus ihmisellä, jolla hän itsensä arvoon ylendää, ja jota paitsi hän on vaan luondo-kappaleen vertainen, niin luullaan myös Viisauden siellä alkunsa saaneen, ehkä kaikki maat, kylmät ja lämpymät, ovat hänelle yhtäläiset, eikä tarvitse muuta kuin sydämen lämmindä ja hartautta hyvyiteen.

Me tiedämme, että järki ja ymmärrys ovat viisauden omaisuudet, jotka myös ovat ihmisyyden hyvät heimolaiset ja hyödyttäjät. Tästä vahvistuu enemmän luulo, että jos ihminen on saanut alkunsa itä-maalla, on Viisaudenkin synty siellä etsittävä. Koska ja missä erinäisessä maan pai-

kassa oli tämä hyvä tapaus, ei ole luulokan meille lähemmin ilmoittanut, eikä liene suuresti tarpeellinen tieto; omakin alku on ihmiselle tietämätön.

Muutamat arvelevat ihmisen ja Viisauden olevan kaksoiset, ehkä aivan erinäiset luonnostaan. Viisaus on ajattelevainen ja vakainen, ihminen hellä-mielinen ja huikendelevainen, monesti väärä ja hitainen hyvyteen.

Useat kieldävät taas tämän arvelemisen, ja päättävät kokonansa, että ihminen on maasta ja Viisaus taivaasta kotoisin, että viisaus on lähetetty niin kuin valkeuden engeli johdattamaan ihmistä oikealle tielle, vaeldain maailman myrskyistä kohden tuonelan rauhallista majaa, jonga kautta on tie taivaaseen. Hän johdattaa ihmistä hämäreisen ajan läpitse autuuden kirkkauteen, niin kuin Moses johdatti Israelin kansaa korven kautta Kaanaan maahan.

Tämä päätös on kyllä kaunis ja toden mukainen; mutta meille on se yhtä paljo, jos Viisaus on maasta taikka taivaasta kotoisin; hän on kuitenkin ihmisyyden hyväntekijä ja ystävä, ehkä ihminen, joka on mullasta kotoisin, ei aina luota häneen, eikä anna itseänsä johdatetta Viisaudelta, jonga pää-maali on useasti edembänä kuin ihmisen ymmärrys voi käsittää. Mieluisammasti seuraavat ihmiset viekkautta, valheutta ja hekumaa, sen tähden, että ne ovat kohta alussa make-

Kirjoitettiin Suomessa fantasiaa jo 1800-luvulla? *Valkean käärmeen kruunu* tarjoaa siihen vastauksen: kyllä kirjoitettiin, vaikka lajityyppiä ei tuolloin osattukaan määritellä.

Tutkija Juri Nummelin on valikoinut kirjaan kymmenen novellia, jotka edustavat jollain tavalla fantasia-kirjallisuutta tai ainakin ennakoivat sitä aiheillaan tai tyyleillään. Mukana on Zacharias Topeliuksen ja Fredrika Runebergin kaltaisia tunnettuja kirjailijoita, mutta myös Fabian Collanin ja Gustaf Eurénin kaltaisia unohdettuja kynäilijöitä.

Osa teoksen tarinoista ei ole ollut painettuna saatavana pitkään aikaan, osaa ei ole julkaistu koskaan uudestaan. Mukana on Nummelinin asiaa taustoittava esipuhe.

**KUSTANTAMO
HELMIVYÖ**

KANNET: JT LINDROOS
ONNI MUUSARIN KUVITUKSEN
POHJALTA

9 789527 469842

ISBN 978-952-7469-84-2